

BASER

OGH ANNAN POLITIK PÅ ISLAND

Av lektorn, fil. lic. PETER HALLBERG, Reykjavik

I FÖRSTA häftet av Svensk Tidskrift 1946 redogjorde undertecknad i artikeln *Vilja islänningarna hyra ut baser åt USA?* för den viktigaste utrikespolitiska fråga, som den unga republiken Island hittills haft att ta ställning till: Förenta Staternas begäran hösten 1945 att för lång tid få hyra militära baser på Island. Då artikeln skrevs, hade man från officiellt isländskt håll ännu inte med ett ord bragt frågan till allmänhetens kännedom. Däremot sipprade så småningom en del ut genom dagspressen. Dessa mer eller mindre initierade upplysningar utlöste en kraftig och på sina håll mycket hetsigt talför opposition. Bl. a. startades en ny politisk tidskrift med huvudsyftet att följa den s. k. basfrågans utveckling. Talrika resolutioner från olika sammanslutningar — fackliga, akademiska m. fl. — krävde, att alla framställningar om militära baser i landet skulle avvisas. Allt enträgnare uppmanades regeringen också att bryta sin tystnad i frågan.

I början av år 1946 koncentrerades det politiska intresset kring de nyval till stadsstyrelserna (stadsfullmäktige) i städer och stadsliknande samhällen som skulle äga rum den 27 januari. Valet föregicks av en våldsam propaganda, möjligen inflammerad av den känsliga basfrågan. Högerpartiets huvudorgan *Morgunbladid* utgav som en särskild bilaga ett utdrag i översättning av Koestlers bekanta bok *The Yogi and the Commissary*, en valbomb som här anses ha haft en viss effekt på opinionen. Draget är typiskt för den ovanligt kraftiga reflex som de världspolitiska motsättningarna uppvisa även i den inrikespolitiska diskussionen på Island. Den ideologiska motsättningen mellan Ryssland och de anglosaxiska makterna torde här spela en betydligt större roll än i motsvarande svenska debatt. Valresultatet innebar, att högern stärkte sin redan förut starka ställning i Reykjavik, där partiet nu lik-

som tidigare innehar absolut majoritet, men förlorade i landsorten. Socialdemokraterna, som de senaste åren gjort förluster bland arbetarna till förmån för kommunisterna, gingo ytterligare tillbaka i Reykjavik och miste där ett mandat. Däremot höll eller framflyttade partiet sina positioner i landsorten. Kommunisterna ryckte i stort sett fram något över hela linjen. I Akureyri, landets näst största stad, blevo de det största partiet. Anmärkningsvärt är, att framstegspartiet, som annars har sin stora väljarmassa på landsbygden, lyckades placera en man — f. ö. rektor vid stadens högre allmänna läroverk — i Reykjaviks stadsfullmäktige. Den kommunala representationen i huvudstaden, som med sina några och fyrtio tusen invånare omfattar en dryg tredjedel av landets befolkning, blev efter valet följande: självständighetspartiet (högern) 8 (± 0), kommunisterna 4 (± 0), socialdemokraterna 2 (-1), framstegspartiet 1 ($+1$).

Ett stycke in på det nya året började pressdiskussionen i basfrågan flamma upp på nytt. En intensiv kampanj bedrevs särskilt under mars månad av det kommunistiska huvudorganet *Thjóðviljinn* (Folkviljan). I slutet av månaden framställde kommunistpartiet kravet, att den isländska regeringen skulle anmoda den amerikanska att omedelbart dra tillbaka resterna av ockupationsstyrkan. Den 24 mars citerade *Thjóðviljinn* Henry Wallaces uttalande i en intervju med *New York Times*, att USA borde kalla hem sina styrkor från Island, sedan ryssarna dragit sig tillbaka från Bornholm. Enligt den isländska tidningens referat sade Wallace, att Sovjet måste uppfatta amerikanska soldaters närvaro på Island efter krigets slut som riktad mot Sovjet. Någon annan uppfattning vore heller icke möjlig ur rysk synpunkt. Genom att definitivt evakuera sina ockupationstrupper från Island skulle USA undanröja ett hinder för samförstånd och förtroende mellan stormakterna.

Regeringsoppositionen — d. v. s. framstegspartiet; regeringen var sedan hösten 1944 sammansatt av två medlemmar från självständighetspartiet, två socialdemokrater och två kommunister — pressade på och begärde, att statsministern skulle lägga samtliga dokument i basfrågan på bordet. Slutligen avlade statsministern Olafur Thors den 26 april vid en radierad altingsdebatt om ett av framstegspartiet framställt förslag till misstroendevotum mot regeringen även en deklARATION om förhandlingarna med USA. Häri bekräftades, att Förenta Staterna begärt att för lång tid få hyra tre angivna militära baser på Island. Då den isländska rege-

ringen icke sett sig i stånd att tillmötesgå en sådan begäran, hade den amerikanska i början av december gått in på att låta frågan falla — »åtminstone tills vidare». Däremot hade man från isländsk sida förklarat Island redo att ingå som medlem av FN och åtaga sig de förpliktelser i fråga om trygghandlet av världsfreden som kunde bli en följd av detta steg. Slutligen betonade statsministern, att regeringen varit enig i sin behandling av frågan. Följande dag utfärdade även det amerikanska utrikesdepartementet en kommuniké, som bekräftade Olafur Thors' deklARATION. De båda parterna bragte sålunda frågan till offentlighet i fullt samförstånd. Det framgick av kommunikén bl. a., att den amerikanska ockupationsstyrkan på Island minskats från ett maximum på 45,000 man till 1,000.

Statsministerns deklARATION av den 26 april stod möjligen i någon mån i samband med de stundande altingsvalen. Särskilt uttalandet om regeringens enighet i basfrågan kunde vara ägnat att ta vinden ur seglen för den kommunistiska agitationen, som levat högt på sin nationella inställning i denna fråga och beskyllt åtminstone vissa kretsar inom självständighetspartiet för landsförrädiska avsikter. »Landsförrädare» var f. ö. ett hänsynslöst utnyttjat invektiv i den propaganda som föregick valen den 30 juni. Utgången innebar ingen väsentlig förskjutning i altingets sammansättning. Högern höll sina 20 mandat liksom kommunisterna sina 10. Däremot togo socialdemokraterna två platser från framstegspartiet, som förut nämnt ett utpräglat lantbrukarparti, och uppnådde därmed 9 mandat. Framstegspartiets förlust av två platser och tillbakagång till 13 mandat tolkades givetvis på regeringshåll som ett svårt bakslag för oppositionen. Valresultatet visade ju också, att den sittande samlingsregeringens politik vunnit väljarnas förtroende. Någon förändring inom regeringen medförde valen sålunda inte.

I juli inkallades ett urtima alting för att bemyndiga regeringen att ansöka om inträde för Island i FN. Kommunisterna framförde åter sitt krav på att isländska regeringen skulle hos den amerikanska begära, att ockupationstrupperna slutgiltigt drogas tillbaka från Island. Det kommunistiska förslaget upptogs emellertid icke till omröstning. Innan tinget upplöstes i slutet av juli efter blott få dagars verksamhet, meddelade statsministern, att han snarast möjligt ämnade inleda överläggningar med Förenta Staternas regering »om uppfyllelse och urkraftsättande av överenskommelsen om militärt skydd av 1941 och om alla frågor, som stå i samband

därmed, samt lämna altinget en redogörelse i frågan, så snart det kommer samman».

Statsministern överlade därefter med Förenta Staternas representant Cumming, amerikanska utrikesdepartementets expert på de nordiska länderna. Dessa underhandlingar pågingo till omkring mitten av september, då det urtima altinget inkallades på nytt. Preliminärt förelade statsministern altinget ärendet vid ett hemligt sammanträde den 19 september och vid ett öppet följande dag. Formen var anmärkningsvärd: ett lagförslag, vari statsministern ensam anhöll om bemyndigande för regeringen att ingå en överenskommelse med USA i enlighet med ett som bilaga medföljande förslag. Kulturministern Brynjólfur Bjarnason, den kommunistiska riksdagsgruppens ordförande, meddelade också under debatten, att förslaget lagts fram för den samlade regeringen endast två timmar före det hemliga altingssammanträdet, och att ej heller utrikesnämnden hållits underrättad om förhandlingarna. Brynjólfur Bjarnason yrkade avslag på förslaget. Om det ginge igenom, ansåge kommunisterna för sin del grunden för regerings-samverkan borta. Framstegspartiets ledare å andra sidan krävde ett antal ändringar i det framlagda förslaget, som icke ansågs tillfredsställande ur isländsk synpunkt. Här nedan må lämnas en översättning av förslaget sådant det efter smärre ändringar, huvudsakligen förtydliganden, slutligen antogs av altinget.

1. Islands och Förenta Staternas regeringar ge sitt samtycke till att överenskommelsen om militärt skydd, som ingicks den 1 juli 1941, upphäves. Dess giltighet upphör i och med att detta fördrag träder i kraft.
2. Flygplatsområdet vid Keflavik och flygfälten, vilka nedan benämnas flygfältet, jämte alla fasta anläggningar, som Förenta Staterna låtit uppföra där, och som skola upptagas i en gemensam förteckning av isländska och amerikanska myndigheter samtidigt med flygfältets överlämnande, skola överlämnas till den isländska regeringen. Flygfältet skall då bliva isländska rikets oomtvistliga egendom i enlighet med de förpliktelser, som Förenta Staterna tidigare åtagit sig i detta hänseende.
3. Förenta Staternas regering skall så snart som möjligt evakuera den amerikanska militär och flottpersonal, som nu är i Reykjavik, och inom 180 dagar från detta fördrags ikraftträdande evakuera all den militär och flottpersonal, som nu befinner sig på Island.
4. Flygfältet vid Keflavik skall fortfarande få användas av de flygplan, som drivas av Förenta Staternas regering eller å dess vägnar i samband med uppfyllandet av de förpliktelser, som Förenta Staterna åtagit sig i fråga om ockupationen av Tyskland. I detta

syfte skall Förenta Staternas regering äga rätt att å egen bekostnad på flygfältet upprätthålla den verksamhet och hålla de redskap och den personal, som kunna visa sig nödvändiga för detta bruk. Hänsyn skall tagas till den speciella arten av sådana flygplan och deras besättningar vad beträffar tullar, uppehållstillstånd och andra formaliteter. Inga landningsavgifter skola erläggas för sådana flygplan.

5. Varken bestämmelserna i närmast föregående artikel eller några andra bestämmelser i detta fördrag inskränka republiken Islands suveränitet eller högsta bestämmanderätt i fråga om kontrollen över och driften av flygfältet eller beträffande anläggningar eller verksamhet därstädes.
6. I samband med driften av flygfältet skall Förenta Staterna öva isländsk personal i flygplatstjänst, så att Island i växande utsträckning kan åtaga sig driften av flygfältet.
7. Den isländska regeringen utfärdar efter att ha rådfört sig med Förenta Staternas regler om trafik, säkerhet och dylikt, som angå alla flygplans användning av flygfältet.
8. Islands och Förenta Staternas regeringar komma överens om en för båda parter tillfredsställande fördelning av kostnaderna för flygfältets vidmakthållande och drift, dock så, att ingendera regeringen skall vara skyldig att lämna bidrag till någon sådan kostnad i samband med flygfältets vidmakthållande och drift, som den icke anser nödvändig för eget behov.
9. Inga tullar eller andra avgifter skola läggas på materiel, utrustning, förråd och varor, som införs för att användas av Förenta Staternas regering eller dess representanter i överensstämmelse med detta fördrag eller av den personal, som vistas på Island på grund av anställning som följd av detta fördrag. Inga exporttullar skola heller läggas på utförseln av nämnda artiklar.
10. Ingen amerikansk personal, som vistas på Island med anledning av anställning i samband med detta fördrag, skall betala inkomstskatt å inkomster, som härleda sig från källor utanför Island.
11. Då detta fördrag upphör att gälla, skall Förenta Staternas regering äga rätt att från flygfältet avlägsna all rörlig utrustning, som Förenta Staterna eller dess representanter ha låtit tillverka eller anskaffa, såvida icke genom särskild överenskommelse sådan utrustning inköpes av den isländska regeringen.
12. Detta fördrag skall gälla, intill dess Förenta Staternas regering uppfyllt sina förpliktelser i samband med ockupationen av Tyskland; dock må endera regeringen, sedan fem år ha gått efter detta fördrags ikraftträdande, kunna begära en revision av fördraget. I så fall skola de båda regeringarna inleda underhandlingar snarast möjligt. Om dessa underhandlingar icke leda till en överenskommelse inom sex månader från det datum, då begäran om en revision först framställdes, äger endera regeringen rätt att vid vilken tidpunkt som helst därefter skriftligen meddela sin avsikt att säga upp fördraget. Detta skall då upphöra att gälla tolv månader efter det att ett sådant meddelande daterats.

Det av statsministern framlagda förslaget utlöste ett starkt motstånd bland allmänheten. Redan den 20 förelågo protester från Landsorganisationens liksom från Konstnårs- och författarförbundets styrelse. Exemplet följdes snart av Studentföreningen i Reykjavik och av Islands universitets studentkårs styrelse. Söndagen den 22 anordnade Landsorganisationen, studenterna och ett par andra sammanslutningar ett gemensamt friluftsmöte. Där talade bl. a. några av landets mest framträdande intellektuella: författaren Halldór Kiljan Laxness och en ung docent i teologi vid universitetet, Sigurbjörn Einarsson. Samtidigt med detta möte pågick ett annat i självständighetspartiets hus vid Austurvellir, en öppen plats i Reykjaviks centrum, omgiven av bl. a. altingshuset, telegrafens och rundradions byggnad och stadens största hotell. Vid detta möte var statsministern själv huvudtalare. Efter friluftsmötets slut drog sig dess publik rätt allmänt till Austurvellir. I samband därmed kom det utanför självständighetspartiets hus till smärre oroligheter, som gävo eko även i svensk press. Statsministern och andra av partiets ledare hindrades i flera timmar att lämna lokalen och utsattes för kroppsligt överväld, då de försökte göra det. Polisen, som ryckt ut och besatt ingången till »Självständighetshuset», hotade slutligen att skingra massan med tårgas. Emellertid upplöstes folkhoppen frivilligt, sedan Landsorganisationens beslut om ett dygns generalstrejk blivit bekantgjort. Denna strejk pågick från klockan 13 måndagen den 23 till klockan 13 följande dag. På kvällen den 23 avhöllo Studentföreningen och studentkåren ett allmänt studentmöte på universitetet. Oppositionens talare voro i stor majoritet och mycket aggressiva. Som förslagens vapendragare uppträdde främst den unge professorn i juridik, Gunnar Thoroddssen, som varit statsministerns juridiske rådgivare vid dess utformande. På motståndarsidan fann man bl. a. en annan lärare vid universitetet, professorn i äldre isländsk litteratur, Einar Olafur Sveinsson.

En mängd protestresolutioner från fackföreningarna i landet ingingo. Representanter för skilda politiska åskådningar bildade en särskild sammanslutning, »Thjodvörn» (Folkvörn), och började utge en tidning, vari förslaget om överenskommelse med USA bekämpades. Oppositionens synpunkter utkristalliserades så småningom i kravet, att altinget icke skulle fatta något beslut, förrän förslaget underställts folkets dom genom allmän folkomröstning.

Den 1 oktober publicerade den isländska regeringen ett meddelande från den engelska, vari det hette, att det skulle göra ett

dåligt intryck i England, om det amerikanska anbudet icke accepterades. Denna hänvändelse bidrog givetvis till att irritera det isländska motståndet ytterligare. I *Thjóðviljinn* skrev Halldór Kiljan Laxness en artikel, där han mera rättframt än diplomatiskt uppmanade engelsmännen att »äta lort».

I de isländska kretsar, som stödde den föreslagna uppgörelsen med Förenta Staterna, framhölls gärna, att motståndet vore en enbart kommunistisk angelägenhet. Detta är dock inte riktigt. Det är sant, att kommunisterna framträdde som energiska ledare av motståndet. Så t. ex. proklamerades generalstrejken av Landsorganisationens kommunistiska styrelse, och partiets tidning förde en ytterst våldsam kampanj. Å andra sidan fanns även bland socialdemokraterna en mycket betydande motståndsoption, som alls inte kom till tals i partiets huvudorgan. Högern torde så gott som helt ha ställt sig solidarisk med statsministern, sin ledare. Det är emellertid anmärkningsvärt, att studentkårens styrelse med sin absoluta högermajoritet — valen till denna styrelse äro rent politiska — återfanns på motståndssidan.

Det kan vara skäl att här beröra några av de huvudargument, som framfördes i debatten kring det av statsministern framlagda förslaget. En häftig kritik riktades mot vissa oklara eller vårdslösa formuleringar, som förmenades äventyra Islands intressen eller sära dess nationella värdighet, och som — jämte vissa andra omständigheter — ansågos tyda på en misstänkt brådska vid ärendets behandling, ett försök att trumfa det igenom altinget, innan folkopinionen vaknat. Därvid förutsatte man tydligen hos altingets ledamöter i gemen en större medgörlighet än hos folkets stora massa. Anhängarna av statsministerns lösning framhöll som en mycket väsentlig vinst, att därmed överenskommelsen med USA av år 1941 vore upphävd. Den senare innehöll i sin första artikel ett löfte från Förenta Staterna att dra tillbaka sina militära styrkor från Island »immediately on the conclusion of the present war». Som Olafur Thors framhållit, ville emellertid amerikanerna under förhandlingarna icke medge, att denna artikel utgjorde något hinder för dem att alltjämt ha militär på Island. Enligt deras tolkning inneburo de citerade orden — eller kunde innebära — att en formlig fred ingåtts med Tyskland. Eftersom nu det nya förslaget första artikel förklarade överenskommelsen av år 1941 upphävd, skulle Island därmed i själva verket vinna seger för sin tolkning av frasen »immediately on the conclusion of the present war». I stället hade man nu fått ett fördrag med klart av-

gränsad, relativt kort giltighetstid. Motståndarna invände, att enligt isländsk uppfattning den siste amerikanske soldaten för länge sedan borde ha lämnat isländsk jord. Det funnes ingen anledning att med ett nytt fördrag muta USA att anse den äldre överenskommelsen som upphävd. Några nya förhandlingar med Förenta Staterna borde överhuvud taget icke inledas, förrän de givna löf-tena till punkt och pricka uppfyllts enligt isländsk uppfattning — eller eventuellt i enlighet med utslag av en internationell domstol.

De som voro med det nya förslaget, hävdade vidare, att det här vore fråga om något principiellt helt annat än USA:s tidigare framställning om militära baser för lång tid. Förslaget innebar ju bl. a., att all amerikansk militär skulle dras tillbaka från Island inom 180 dagar. Den skulle ersättas med civil personal på flygfältet vid Keflavik; antalet uppskattades till omkring 600 man. Motståndarna däremot påpekade, att det spelade ringa roll, om amerikanerna bytte om kläder. Det väsentliga vore, att de på Island alltjämt hade ett fotfäste, som vid behov mycket snabbt kunde utnyttjas militärt.

Från motståndarhåll invändes också, att den föreslagna överenskommelsen faktiskt inskränkte Islands suveränitet, eftersom den amerikanska personalen icke skulle lyda isländska bestämmelser angående tullar, skatter, uppehållstillstånd och »andra formaliteter». Anhängarna av förslaget framställda stundom dess accepterande från isländsk sida nära nog som en rimlig gård av tacksamhet och uppskattning av USA:s betydelse för Island under de gångna åren. Att avslå inbjudan från den mäktiga grannen i väster kunde av honom upptas som en förolämpning, en tjurig vägran att ingå några som helst överenskommelser. En dylik ståndpunkt vore otänkbar för ett litet land, där man hade ett särskilt stort behov av goda grannrelationer. Motståndarna betecknade ett dylikt resonemang som ett devot kryperi för en stormakt. Island vore inte skyldigt Förenta Staterna något som helst. Genom att upplåta sitt land för den allierade krigföringen hade Island lämnat USA en hjälp, som mer än väl uppvägdde de materiella fördelar, som den amerikanska ockupationen erbjudit landet.

Givetvis fördes också mera allmänpolitiska och ideologiska argument i elden. Motsättningen väst—öst spelade sin roll. Sålunda hävdade förslagets motståndare, att det skulle göra Island till en knutpunkt i det nät av militärstrategiska positioner som amerikansk imperialism vore i färd med att utbygga. Å andra sidan betonade åtminstone kommunisterna en hysterisk »rysskräck» eller

»rysshät» som ett motiv för dem som önskade kasta sig i Uncle Sams armar.

Förslaget remitterades i altinget till utrikesutskottet, som efter en veckas överläggningar justerade sitt utlåtande den siste september. Majoriteten — högern och socialdemokraterna — förordade vissa förtydliganden. Kommunisterna yrkade rent avslag, medan framstegspartiet önskade fortsatta underhandlingar och flera ändringar. Efter en fem timmars radierad debatt antogs slutligen förslaget av altinget med de ändringar utrikesutskottet föreslagit och den amerikanska regeringen godkänt. För förslaget röstade alla högermän (20), 6 socialdemokrater och 6 alltingsmän från framstegspartiet. Mot röstade alla kommunister (10), 2 socialdemokrater och 7 representanter för framstegspartiet. En socialdemokrat avstod från att rösta. Slutsiffrorna blevo sålunda: 32 röster för, 19 emot.

Efter omröstningen konstaterade kulturministern Brynjólfur Bjarnason i enlighet med sin tidigare förklaring, att grundvalen för regeringssamverkan vore borta. Jämte sin partikamrat i regeringen, arbetsministern Aki Jakobsson, ämnade han begära, att regeringen lämnade in sin avskedsansökan. Vidare krävde Brynjólfur Bjarnason upplösning av altinget och nya val. Den 10 oktober inlämnade regeringen genom Olafur Thors också sin avskedsansökan men anmodades av presidenten att kvarstå, tills en ny hunnit bildas. På presidentens förslag tillsattes en nämnd på tre medlemmar ur vart och ett av de fyra partierna för att diskutera grundvalarna för en samlingsregering. Sedan nämnden någon tid arbetat utan märkbart positivt resultat, upplöstes den, och presidenten gav Olafur Thors i uppdrag att söka bilda en ny regering. Ännu vid årsskiftet är landet alltså utan parlamentarisk regering, och statsministern var i sitt nyårsanförande i radio föga optimistisk i fråga om att få en sådan till stånd. Den 8 januari meddelade slutligen Olafur Thors presidenten, att han icke längre såg sig i stånd att fortsätta sina försök till regeringsbildning. Följande dag åtog sig i stället ordföranden i det socialdemokratiska partiet, Stefán Jóhann Stefánsson, den som det vill synas otacksamma uppgiften.

Den regering, vars samverkan slutligen sprack på den nya överenskommelsen med Förenta Staterna, bildades hösten 1944 och hade på sitt program bl. a. en kraftig upprustning av näringslivet, främst fisket. 300 milj. kronor av Islands tillgodohavanden i utlandet reserverades för detta ändamål. Det gnisslade stundom i

samarbetet. Men något annat var knappast att vänta av en regering, som innesluter så skilda politiska partier som höger, socialdemokrater och kommunister. Anmärkningsvärt nog tycktes höger och kommunisterna i det stora hela komma bäst överens. »Basfrågan» blev emellertid den vattendelare, som förde höger och socialdemokrater närmare samman i motsättning till kommunisterna. Alltsedan regeringskrisen ha höger och socialdemokrater enstämmigt klandrat kommunisterna för ansvarslöst handlande; de sägas ha torpederat en för landet välsignelsebringande samverkan blott på grund av en utrikespolitisk fråga. Kommunisterna å sin sida beskylla numera sina regeringspartners för att fördröja och på det hela taget försåtligt sabotera den radikala upprustning av näringslivet som man kom överens om hösten 1944. Gång på gång ha de i sitt huvudorgan med hänvisning till att de båda partierna under 1946 års partikongresser framlagt nära överensstämmande program inbjudit socialdemokraterna till en vänster-samverkan, som skulle trygga de arbetande klasserna en rättmätig andel i det välstånd som kriget medfört i landet. Dessa inviter ha åtminstone i den socialdemokratiska pressen bemötts mycket kall-sinnigt, en attityd, som av kommunisterna tillskrives det ohälsosamma inflytandet från förborgerligade och reaktionära socialdemokratiska ledare. I högerpressen beskylls framstegspartiet för att kurtisera kommunisterna. En vänsterbetonad regering med socialdemokrater, framstegsparti och kommunister torde emellertid som antytt knappast tilltala socialdemokraterna.

Den 25 oktober överlämnades flygfältet vid Keflavik högtidligt till den isländska regeringen. Redan i december fingo dock islänningarna en obehaglig påminnelse om närvaron av militär i landet. Vid två olika tillfällen blevo nämligen isländska droskchaufförer beskjutna av amerikanska vaktposter vid flygfältet. Den isländske häradshövdingen över området utsattes för trakasserier, i det att vakten ville genomsöka hans bil, då den lämnade fältet. På officiellt isländskt håll uppges en av orsakerna till dessa intermezzon vara, att islänningarna ej förfoga över tillräcklig personal för bevakningen. Blott tre isländska poliser lära ha varit avdelade dit.

Det nya fördragets garantier för isländsk överhöghet över flygfältet ställdes i en egendomlig belysning, då den amerikanske flygfältchefen i slutet av december lät meddela, att fältet under obestämd tid framåt måste hållas stängt större delen av dygnet, och att landning endast kunde tillåtas under de få timmar dags-

ljus rådde. Detta meddelande utfärdades nämligen, utan att den amerikanska ledningen stått i kontakt med den isländske luftfartsdirektören. (Jämför fördraget, punkt 7!) Som motivering för beslutet att stänga flygfältet anfördes, att belysningsanordningarna råkat i olag. Stängningen drabbar kännbart den civila atlanttrafiken över Island, eftersom fältet vid Reykjavik — den 6 juli i år överlämnat till den isländska regeringen av engelsmännen, som anlagt den — icke f. n. anses lämpat att ta emot de plan det här är fråga om.

Island tog under året säte bland De förenade nationerna samtidigt med Afganistan och Sverige. Enligt den på Island oftast tillämpade principen skulle samtliga politiska partier vara företrädare i den isländska delegationen till New York. Kommunisterna vägrade emellertid att delta, såvida icke varje enskild delegat finge vetorätt inom delegationen. Eftersom detta krav avvisades, kom Island att representeras av en man från vartdera av de tre övriga partierna jämte ministern i Washington, en broder till Olafur Thors, som ordförande.

Den slutliga upplösningen av unionen mellan Danmark och Island år 1944 ägde som bekant rum under sådana förhållanden, att de båda parterna icke hade tillfälle att med varandra diskutera och lösa åtskilliga problem i samband därmed. Under förhandlingar i Reykjavik 27 augusti—9 september 1946 mellan en dansk och en isländsk nämnd reglerades vissa frågor. De danskar resp. islänningar, som den 6 mars 1946 voro bosatta på Island resp. i Danmark eller varit det någon gång under de närmast föregående tio åren, åtnjuta alltjämt, då de uppehålla sig på Island resp. i Danmark, det likaberättigande med landets egna medborgare, som tillerkändes dem i den dansk-isländska unionslagen av år 1918. De avtal, som det danska utrikesministeriet ingått för Islands räkning, skola överlämnas till islänningarna. Däremot bordlades frågorna om färöingarnas rätt till fiske vid Island liksom om islänningarnas vid Grönland, emedan de ansågos kräva närmare begrundan av regeringarna. Altinget har emellertid beslutat att låta färöingarna behålla sina rättigheter intill slutet av år 1947. Dessa rättigheter avse f. ö. blott jämförelsevis primitiva fångstmetoder och kunna knappast vålla islänningarna någon olägenhet.

Frågan om återlämnande av de gamla isländska handskrifterna i Köpenhamn, som av islänningarna betraktades som den vikti-

gaste, kunde inte tas upp, eftersom den danska delegationen förklarade sig sakna bemyndigande att ta ståndpunkt. Danskarna lovade dock att till danska regeringen framföra de isländska synpunkterna och önskemålen. Sedermera har bl. a. Hans Hedtoft, som var medlem av den danska delegationen, bestämt uttalat sig för en lösning efter islänningarnas önskan. På Island anser man, att de danska politikerna i allmänhet äro ganska positivt inställda till en sådan lösning, medan det hårdaste motståndet — naturligt nog — vore att finna bland universitetsmännen. En del av de dokument det här är fråga om, ingå i den s. k. Arnamagnæanska samlingen, som donerades till Köpenhamns universitet av den framstående isländske samlaren Arni Magnússon (1663—1730). Andra — däribland den berömda Codex regius av den äldre eddan och den s. k. Flateyar-bok — befinna sig i Det Kongelige Bibliotek. Motståndarna till att handskrifterna återställas till Island åberopa bl. a. Arni Magnússons donation som ett juridiskt hinder för transaktionen. Icke heller finns enligt dem någon anledning för danskarna att nu avhända sig dokument, som den danske kungen mottagit som gåvor av islänningar. Häremot invända islänningarna, att förhållandena vid Arni Magnússons död voro helt annorlunda än nu. Då utgjorde Island blott en del av det danska väldet, och Köpenhamns universitet var gemensamt för danskar och islänningar. Det var därför naturligt, att Arni Magnússon skulle donera sin samling till denna institution. På motsvarande sätt skänkte islänningar konungen i Danmark handskrifter icke i hans egenskap av danskarnas utan av islänningarnas överhuvud och enväldshärskare. Dessa donationer och gåvor motiverades bl. a. av att dåtidens Island saknade möjlighet att härbärgera handskrifterna på ett betryggande sätt. Numera ha islänningarna i Reykjavik ett eget universitet med en särskilt livaktig forskning i den gamla isländska litteraturen och äga bättre förutsättningar än något annat folk att tillvarata de litterära skatterna från sin storhetstid och göra dem fruktbärande. Islänningarna anse, att de vid den slutliga boskillnaden mellan Danmark och Island kunna göra rättmätiga anspråk på de litterära dokument, som skrivits av islänningar på isländsk jord. Men överhuvud taget spelar i deras argumentering den formella synpunkten en underordnad roll vid sidan av de reella motiven. Den isländska synen på hela detta frågekomplex har på ett värdigt sätt framställts av professor Sigurdur Nordal i artikeln *Hvor bør de gamle islandske håndskrifter opbevares?* (Nordisk Tidskrift 1945).

Av de isländska exportartiklarna äro fisk och fiskprodukter de utan jämförelse viktigaste. Så länge kriget varade, erbjöd England en så gott som obegränsad marknad för den isländska fisken. Men kort före årsskiftet 1945/46 tillkännagav man från engelskt håll utan närmare motivering, att all import av snabbfrusen isländsk fisk komme att upphöra. Detta meddelande väckte oro på Island, eftersom man där ännu visste föga om utsikterna att vinna nya marknader. Dessutom måste man efter krigets slut räkna med en starkt ökad konkurrens om kunderna med fallande priser som följd. En sådan utveckling kunde lätt bli ödesdiger för den isländska exporten med dess höga produktionskostnader. Islänningarna lyckades dock bemästra situationen och avslöto under årets lopp en hel rad nya handelsavtal. Som en stor köpare anmälde sig Sovjetunionen. Enligt ett den 26 maj undertecknat avtal skulle Island dit leverera 15,000 ton snabbfrusen fisk, upp till 100,000 tunnor saltsill, upp till 12,000 ton sillolja och 200 ton torskleverolja. Ryssland å sin sida skulle leverera 30,000 ton schlesiska kol och 10,000 standards trävaror. Den totala försäljningssumman för den isländska exporten till Sovjet anges till 78 milj. isl. kronor och erlægges i dollars. Med detta avtal ryckte Sovjetunionen fram till andra platsen bland avnämare av isländska varor. I första rummet kommer alltjämt med mycket bred marginal England, som genom nya avtal tillförsäkrade sig huvudparten av 1946 års produktion av den eftersökta silloljan och 39 % av den för export avsedda delen av årets sillmjölsproduktion. Avtal ingingos även med Tjeckoslovakiet, Frankrike och Polen. Till det förstnämnda landet exporterar Island saltsill, snabbfrusen fisk, sillmjöl, sillolja, ull, hudar och konserver och får i stället kemiska produkter, keramik, glasvaror, järn- och stålvaror, musikinstrument, pappersvaror, sprängämnen och socker. Den 18 maj undertecknades ett nytt avtal med Sverige, reglerande det svensk-isländska handelsutbytet under tiden 1 april 1946 till 31 mars 1947. Under det gångna året var Sverige Islands femte kund efter England, Sovjetunionen, För-
enta Staterna och Danmark i nu nämnd ordning. Som avnämare av isländsk saltfisk framträdde Islands gamla köpare Italien och Grekland. Värdet av årets export t. o. m. november uppgick till 273,114,540 isl. kronor, medan Island under samma tid importerade varor för 384,190,989 kronor. Detta innebär som synes en underbalans på drygt 111 milj. kronor. Därmed har landet gjort ännu ett djupt grepp i sina utländska tillgodohavanden, som vid årsskiftet 1944/45 angävos till 563 milj. kronor. De förbrukade peng-

arna ha dock huvudsakligen gått till den omfattande upprustning av näringslivet, framför allt fisket och fiskindustrierna, som stod på den hösten 1944 bildade samlingsregeringens program.

Trots allt tedde sig situationen hotande inför den fiskesäsongs, som tar sin början nu i januari. Företagarna inom fisket hävdade, att de med gällande priser på den utländska marknaden icke kunde räkna med annat än ren förlust på sin verksamhet. Arbetskraften är mycket dyr. Alla kategorier av löntagare få full dyrtidsersättning enligt det för varje månad på nytt uträknade levnadskostnadsindexet. Detta uppgick i december 1946 till 306 enheter — indexbasen (= 100) utgöres av genomsnittskostnaderna för januari—mars 1939 — vilket innebar en stegring av tjugo enheter på ett år. Då därtill kommer, att också grundlönerna efter 1939 höjts avsevärt, var oron bland de isländska exportörerna förklarlig. För att hindra att fiskeflottan vid den nya fiskesäsongs början låg överksam i hamn, antog altinget i december en lag, varigenom fiskeexportörerna erhöles statlig garanti för vissa minimipriser. Dessa fastställdes till 30 % högre än de under förra året gällande. Oberoende av hurdana priserna på den utländska marknaden faktiskt bli, kommer staten sålunda vid behov att avrunda dem till det angivna värdet. För att möta de utgifter, som kunna bli en följd av detta vittgående åtagande, beslöt man samtidigt att i en särskild fond avsätta en viss del av den beräknade vinsten på sommarens sillfiske. Priserna på sill och sillprodukter visa ständigt stigande tendens, och det kunde därför te sig naturligt att låta sillfisket hjälpa det mera ogynnsamt ställda vinterfisket. Man räknar emellertid knappast med att i större utsträckning behöva tillgripa de lämnade garantierna. Statsministern själv har bekräftat, att Sovjetunionen — tydligen främst för att få den efterträdde silloljan — erbjudit sig att till goda priser köpa hela den isländska fiskproduktionen. Kommunisterna rekommendera entusiastiskt ett ökat handelsutbyte med Ryssland och ha i detta samband pekat på det svensk-ryska handelsavtalet som föredömligt. I deras huvudorgan har man kunnat se Gunnar Myrdal avbildad såsom ett ideal av en duglig och framsynt handelsminister. Även engelsmännen lära emellertid ha gjort förmånliga anbud. Mot denna bakgrund kunde statsministern i sitt nyårsanförande hävda, att marknadsutsikterna för det isländska fiskets produkter aldrig varit så goda som nu.

Reykjavik den 10 januari 1947.